

HOE DE VERVOLGING VAN OORLOGSMISDADIGERS BELANGRIJKER WERD

Stapjes in het proces naar meer gerechtigheid

De mogelijkheden om daders van internationale misdrijven te vervolgen zijn de afgelopen decennia flink toegenomen. Een terugblik over het ontstaan van juridische begrippen als genocide en de ontwikkeling van (inter)nationale rechtssystemen.

Door Tjitske Lingsma

Drie rechters zitten klaar in een zaal van de rechtbank Den Haag. Het is 22 januari 2024. Over enkele momenten zullen ze het vonnis uitspreken in het strafproces tegen de Syriër Mustafa A. over de wreedheden die hij in Syrië zou hebben begaan. Naast de advocaat is een lege plek. De verdachte bleef liever in zijn cel in de gevangenis van Alphen aan den Rijn. Twee maanden eerder, tijdens de inhoudelijke behandeling van de zaak, was hij er wel. Mustafa A. droeg een wit T-shirt waarin zijn

getraide lichaam goed uitkwam. Telkens als de rechter iets vroeg, zei hij: 'Zwijgrecht.'

Mustafa A. wordt ervan beschuldigd dat hij met andere leden van de militiegroep Liwa al-Quds rond 28 januari 2013 middernacht het huis is binnengevallen van een medebewoner van Al-Nayrab, het Palestijnse vluchtelingenkamp dat was uitgegroeid tot een buitenwijk bij de Syrische stad Aleppo. De mannen waren bewapend met kalasjnikovs, scholden en schreeuwden. Eentje schoot in

Foto website ICC

Het Proces van Neurenberg: de beklagdenbank.

het plafond. Mustafa A., die camouflagekleding en een tactisch vest vol geweer magazijnen droeg, stond bij de deur.

Het slachtoffer werd met een vuist in zijn gezicht geslagen en met een geweer kolf op zijn rug. De zoon kreeg zulke klappen dat hij het bewustzijn verloor. In zijn pyjama, op blote voeten en met een T-shirt over zijn hoofd, werd het slachtoffer naar buiten gesleept en in een taxi gezet.

Mustafa A. was opgeklommen tot een leider binnen Liwa al-Quds. Deze gewelddadige paramilitaire groep vocht tijdens de Syrische opstand aan de kant van het wrede regime, dat op grote schaal vreedzame burgers onderdrukte, arresteerde, martelde en vermoordde en strijd voerde tegen gewapende rebellen. Het slachtoffer had juist geprobeerd te voorkomen dat jongeren van

Al-Nayrab werden geronseld voor de gewapende strijd, maar dat had de woede van het regime gewekt. Toen hij werd opgepakt, waren een agent van de militaire veiligheidsdienst en een officier van de gevreesde Luchtmacht Inlichtingendienst aanwezig. Het slachtoffer stond een verschrikkelijk lot te wachten.

Universal Jurisdiction

De berechting van Mustafa A. in Den Haag is mogelijk omdat Nederland universal jurisdiction toepast. Ook als oorlogsmisdrijven, misdrijven tegen de menselijkheid, genocide, foltering en gedwongen verdwijning in het buitenland zijn gepleegd, kan Nederland deze wreedheden vervolgen. Er gelden wel beperkingen. Slachtoffer of dader moeten een Nederlander zijn, of de verdachte moet in Nederland verblijven. 'Nederland heeft altijd gezegd: we mogen geen vluchthaven voor oorlogsmisdadigers zijn, en moeten voorkomen dat slachtoffers hier met hun daders worden geconfronteerd', zegt Elies van Sliedregt, hoogleraar straf(proces)recht aan Tilburg University.

Het slachtoffer stond een verschrikkelijk lot te wachten

Precies dat was gebeurd met Mustafa A., die na zijn vlucht naar Nederland in 2020 werd herkend. Na meldingen en een rapport van het Syrian Center for Media and Freedom of Expression (SCM), startten de teams internationale misdrijven van de politie en het Openbaar Ministerie een strafrechtelijk onderzoek. Mustafa A. was net herenigd met zijn gezin, toen hij op 24 mei 2022 in Kerkrade werd aangehouden.

Misdrijven tegen de menselijkheid

Het berechten van wreedheden gepleegd tijdens conflicten heeft een lange geschiedenis. 'Vroeger gebeurde de vervolging van oorlogsmisdaden volgens het gewoonterecht', zegt Elies van Sliedregt. Spelregels voor oorlogvoerende landen waren gebaseerd op een idee van 'fair play'. De Zwitserse zakenman Henry Dunant zou voor een grote verandering zorgen. Toen hij in 1859 bij het Italiaanse plaatsje Solferino tienduizenden gewonde soldaten zag creperen, besloot hij zich in te zetten voor een neutrale hulporganisatie. Dat werd het Internationale Rode Kruis. In 1864 kwamen zestien Europese landen in Zwitserland bijeen om de eerste Conventie van Genève aan te nemen, die legers verplichtte voor gewonde soldaten te zorgen. Het verdrag vormt de basis voor het moderne humanitair oorlogsrecht. Inmiddels

zijn er vier conventies en drie additionele protocollen gericht op bescherming van burgers en soldaten tijdens oorlogen.

Het was de Amerikaanse politicus en historicus George Washington Williams die de term 'misdrijven tegen de menselijkheid' in 1890 in een brief gebruikte om de wreedheden door de Belgische koning Leopold II tegen miljoenen Congolezen in de Congo-Vrijstaat te beschrijven. Het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Rusland gebruikten de term in 1915 om de Turkse massamoord op de Armeniërs te definiëren. Na de Tweede Wereldoorlog werden tijdens het Internationale Militaire Tribunaal in Neurenberg, waar gedurende 1945-1946 nazileiders terecht stonden, voor het eerst personen voor misdrijven tegen de menselijkheid berecht. In de huidige definitie gaat het om misdrijven gepleegd als onderdeel van een welbewuste wijdverbreide of systematische aanval op burgers.

'De jaren negentig waren het hoogtepunt voor het internationaal strafrecht'

Tijdens het Neurenberg-proces werden nazi-verdachten niet vervolgd voor genocide, maar werd Holocaust nog als misdrijven tegen de menselijkheid gekwalificeerd, aldus Van Sliedregt. De jurist Raphaël Lemkin, die van Joodse komaf was en net voor de oorlog Polen ontvluchtte en de VS wist te bereiken, muntte rond 1944 de term die is samengesteld uit: genos (Grieks voor volk, ras) en cide (van het Latijnse werkwoord caedere: doden). Volgens het Genocideverdrag, in 1948 unaniem aangenomen door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, gaat het om: misdrijven gepleegd met de bedoeling om een nationale, ethnische, raciale, godsdienstige groep geheel of gedeeltelijk te vernietigen.

Tribunalen

De verwoestende Tweede Wereldoorlog, met vele miljoenen slachtoffers, had een enorme boost aan het internationaal strafrecht gegeven. De Koude Oorlog zorgde echter voor stilstand. Tot de IJzeren Muur in 1989 viel. Terwijl de oorlogen in Joegoslavië volop woedden, richtte de VN-Veiligheidsraad in 1993 het International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY) op. Een jaar later werd het ICTR opgericht voor vervolging van daders van de volkerenmoord in Rwanda. 'Voor het eerst worden er ook verdachten voor genocide vervolgd', legt Van Sliedregt uit. Later volgden ad-hoc-instellingen voor Cambodja, Sierra Leone, Libanon en Kosovo.

Na een jarenlange lobby door mensenrechtenorganisaties en diverse regeringen, ging een langgekoesterde wens in vervulling. Mensenrechtenactivisten en diplomaten huilden, vielen elkaar in de armen en dansten toen honderdtwintig landen op 17 juli 1998 in Rome akkoord gingen met de oprichting van het International Criminal Court (ICC), een permanent hof met een internationale actieradius. 'De jaren negentig waren het hoogtepunt voor het internationaal strafrecht,' aldus Van Sliedregt.

De verwachtingen van het ICC waren groot, zoals weerspiegeld in de bombastische taal van de preambule van het oprichtingsverdrag. 'Mijn reserve hierbij is dat er wordt gesproken over daden die "het bewustzijn van de mensheid" shockeren en in "de naam van de mensheid" worden berecht om een "einde aan straffeloosheid" te maken. Het zijn grote woorden die soms te gemakkelijk worden gebruikt, weinig concreet zijn en geen richting geven. Terwijl het de bedoeling is om machtige figuren uit het staatsapparaat, die in eigen land onaantastbaar zijn, te kunnen vervolgen,' stelt Van Sliedregt. Het ICC vervolgt genocide, misdrijven tegen de menselijkheid, oorlogsmisdrijven en agressie (het voeren van een illegale aanvalsoorlog).

Vergeleken met voorheen is er meer oog voor slachtoffers. Niet alleen heeft het ICC een speciale afdeling die zorgt voor hun bescherming en worden slachtoffers vertegenwoordigd door een advocaat. Ook is er een Trust Fund for Victims. 'Het is mogelijk voor slachtoffers om compensatie te krijgen,' aldus Van Sliedregt.

Afschrikwekkend

Toen zestig landen het verdrag ook daadwerkelijk hadden geratificeerd, ging het strafhof in 2002 van start - in Den Haag. Momenteel zijn er 123 verdragstaten. Vele landen, zoals de VS, India, China en Rusland, sloten zich echter niet aan. Op de lijst met strafrechtelijke onderzoeken staan zeventien conflictgebieden. Tot nu toe heeft het ICC slechts vijf daders, allen Afrikanen, voor internationale misdrijven veroordeeld. Van Sliedregt: 'Wat betreft output blijft het achter bij andere internationale tribunalen. Maar er is wel een verschil. Zo richtte het ICTY zich op één gebied: voormalig Joegoslavië. Het tribunaal had een databasis met getuigen die in meerdere zaken konden verklaren, en kon telkens voortbouwen op eerdere veroordelingen. Maar het ICC moet met elke nieuwe situatie telkens opnieuw beginnen. Ook is de geopolitieke situatie veranderd. Er is minder draagvlak.'

In haar oratie stelde Van Sliedregt dat internationaal strafrecht ook een systeem van communicatie is. Toen

Beeltenis van de Syrische president Bashar al-Assad op een muur in Damascus.

Foto Shutterstock

‘Er is minder draagvlak voor het internationaal strafhof’

het ICC vorig jaar het arrestatiebevel tegen de Russische leider Poetin bekendmaakte, ‘was de boodschap dat niemand boven de wet staat’, aldus Van Sliedregt. ‘We weten nog onvoldoende of het strafhof afschrikwekkend werkt. Maar het geeft een signaal als tegen een staatshoofd of ministers een internationaal opsporingsbevel ligt.’

Eigen verantwoordelijkheid

Verdragstaten kunnen niet alles overlaten aan het strafhof. Het ‘complementariteitsbeginsel’ bepaalt dat landen in eerste instantie zelf zorg dragen voor de vervolging en berechting van daders. ‘Als gastland van tribunalen en het ICC heeft Nederland een speciale morele verantwoordelijkheid’, aldus Van Sliedregt. De Wet Internationale Misdrijven (WIM) vormde in 2003 een keerpunt, waarna Nederland actiever werd. Omdat WIM-zaken de nodige expertise vereisen, zijn speciale teams bij de politie en het OM opgezet, en lopen deze zaken bij de rechtbank en het hof in Den Haag.

Inmiddels heeft de rechter ruim 22 personen veroordeeld wegens internationale misdrijven in: Afghanistan

(drie veroordelingen, een vrijspraak), Bosnië-Herzegovina (vier verdachten, o.a. twee uitgezet), Democratische Republiek Congo (een veroordeling), Ethiopië (een veroordeling), Georgië (een persoon uitgeleverd), Irak (Nederlandse zakenman Frans van A. veroordeeld), Kroatië (een persoon uitgeleverd), Liberia (Nederlandse zakenman Guus Kouwenhoven veroordeeld), Rwanda (vijf personen veroordeeld, een lopende zaak, drie uitgeleverd, twee uitleveringen geweigerd), Sri Lanka (vijf personen veroordeeld) en Syrië (ruim vijf veroordelingen). Met Mustafa A. berechtte Nederland voor het eerst een verdachte aan de kant van het Syrische regime.

Nederland heeft meer daders voor internationale misdrijven veroordeeld dan het ICC. ‘Maar wat betreft bewijs en getuigen heeft het strafhof moeilijkere en grotere zaken. Ook moeten de getuigen allemaal op zitting komen. Het horen van getuigen is indringend, en werkt beter voor een zaak. In Nederland zitten getuigenverklaringen allemaal in het dossier. Op zitting wordt er alleen uit geciteerd’, aldus Van Sliedregt.

Ook heeft ze bedenkingen bij sommige zaken, zoals de vervolging van een Afghaan die tijdens de Afghaanse burgeroorlog in de jaren zeventig gedetineerden in een onzekere situatie liet verkeren en een eerlijk proces onthield. ‘Zijn dit de meest ernstige feiten? Moeten we zulke zaken doen? Strookt het met de grote woorden

over waarom we internationale misdrijven vervolgen?' Van Sliedregt pleit voor een 'proactief vervolgingsbeleid' gericht op 'high-level' figuren' zoals in Duitsland. Ze juicht het toe dat het OM plannen heeft voor vervolging van in Nederland geregistreerde bedrijven/rechtspersonen.

Op de publieke tribune heerst niettemin grote opluchting

Moedige overlevenden

Terug naar de rechtbank in Den Haag. Op de publieke tribune zitten niet alleen Syrische mensenrechtenactivisten, maar ook functionarissen van de teams van de politie en het OM. Iedereen kijkt halsreikend uit naar het vonnis. Het geroezemoes stopt als de rechters met voorlezen beginnen. De stilte wordt doorbroken door de Arabische vertaling die uit koptelefoons klinkt. Het slachtoffer, die elders in Europa woont, is zo zwaar getroffen door het geweld in Gaza, dat hij het niet kon opbrengen om voor de zitting naar Nederland af te reizen.

Nadat hij was opgepakt door Mustafa A. en zijn Liwa al-Quds, werd het slachtoffer vastgehouden op het vliegveld van Aleppo. Na een week werd hij overgebracht naar een ondergrondse gevangenis van de Luchtmacht Inlichtingendienst. Hij zat in een cel opeengepakt met zo'n honderd gedetineerden. Ze kregen nauwelijks en slecht eten en drinken, mochten maar tweemaal per dag naar het toilet en werden geslagen met een zweep of stok. Naast hen hoorden ze hoe anderen werden gemarteld. Toen was het de beurt aan het slachtoffer. Een beul schopte en sloeg hem over zijn hele lichaam. Met een stok werd hij tientallen keren op zijn voeten geslagen tot hij niet meer kon staan. Ook werd hij bedreigd met executie. Na zo'n twintig dagen werd het slachtoffer vrijgelaten. Familieleden haalden hem op. Het slachtoffer woog voorheen 80 kilo, nu nog slechts 35 kilo. Zeven dagen lag hij in coma op de intensive care. De ziekenhuisarts vertelde dat zijn voeten waren verbrand en geëlektrocuterd. Twee tenen moesten worden geamputeerd.

De Nederlandse rechters besluiten dat Mustafa A. schuldig is aan het medeplegen van wederrechtelijke vrijheidsberoving als misdrijf tegen de menselijkheid. Ook is hij medeplichtig aan foltering, en aan marteling als misdrijf tegen de menselijkheid. Hij wordt vrijgesproken voor misdrijven tegen een tweede slachtoffer, die in 2019 is overleden. Ook stellen de rechters dat hij

een leider was van Liwa al-Quds, die ze bestempelen als criminele organisatie die het plegen van internationale misdrijven als oogmerk had. De rechters veroordelen Mustafa A. tot 12 jaar gevangenisstraf. Een minpunt is dat een schadevergoeding van 40.000 euro vanwege juridische complexiteit wordt afgewezen.

Foto Aloys Oosterwijk/ANP

Rechtbanktekening van verdachte Mustafa A. en zijn advocaat.

Op de publieke tribune heerst niettemin grote opluchting. Twee Nederlandse Syriërs omhelzen elkaar. Met een tevreden glimlach kijkt de Syrische mensenrechtenadvocaat Anwar al-Bunni naar de rechters. Alan Haji van Syria Justice and Accountability Centre zegt: 'Zoveel slachtoffers stierven of zijn nog altijd zo wanhopig zonder enige kans op gerechtigheid voor wat hen is aangedaan. Ook dit slachtoffer was intens machteloos en leed zoveel pijn. Maar nu is er dankzij de buitengewoon moedige overlevenden die hun verhaal vertelden en de inspanningen van politie en justitie deze mooie uitspraak, die een klein stapje in het proces van gerechtigheid voor Syrië is.'

Tjitske Lingsma (1960) - freelance journalist en auteur.

BIOGRAFIE

In de interviews, reportages, analyses en boeken van Tjitske Lingsma staan mensenrechten en gerechtigheid centraal. Ze schreef onder meer het boek *All Rise* (2014) over het reilen en zeilen van het Internationaal Strafhof in Den Haag.

